

UN MORMINT DIN EPOCA MIGRAȚILOR ÎN CASTRUL DE LA POTAISSA

de MIHAI BĂRBULESCU

Până la efectuarea cercetărilor arheologice sistematice în castrul Legiunii a V-a Macedonica de la Potaissa, singurele materiale postaureliene cunoscute ca provenind din cuprinsul mării fortificații erau monede descoperite fortuit: una de la Aurelian, trei de la Constantius II și una de la Gratian¹. În cele 10 campanii anuale (1971—1980) de cercetări în castru, seria descoperirilor de epocă postaureliană s-a îmbogățit cu urme de construcții (ziduri adăugate sau modificări la construcții de epocă romană) și ceramică specifică sfârșitului sec. al III-lea și veacului următor². În cercetările din principia castrului, în campania din 1980 s-a descoperit un mormint din epoca migrațiilor.

Mormintul se afla în interiorul curții mari, la 34 m de la monumentală intrare în principia, în imediata apropiere a fundației porticului care mărginea spre curte latura lungă de nord a edificiului. Groapa dreptunghiulară a mormintului, orientată pe direcția V—E, începea să se contureze la —75 cm de la nivelul actual al solului. Avea probabil toate colțurile rotunjite. Pe latura de sud groapa prezenta pe toată lungimea o nișă lată de vreo 40 cm, care se observă bine în profil (fig. 1) și în care s-a descoperit scheletul unui bărbat adult, de talie mare (scheletul avea 175 cm lungime), întins pe spate, cu capul la vest, craniul fiind ușor răsucit spre umărul sting. Brațul drept era întins pe lângă corp, iar cel sting puțin îndoit din cöt, cu palma așezată peste bazin și începutul femurului drept. De-a lungul laturii de nord a gropii și la cap au apărut șase lespezi de piatră, care închideau nișa și s-au observat în săpătură în obișnuita poziție oblică (fig. 1; în profil s-a surprins una din aceste lespezi). Printre lespezi — toate refolosite din construcțiile castrului — se remarcă un fragment arhitectonic cu decor sculptat pe cant.

În apropierea colului minii drepte s-a descoperit o cataramă de fier ovală (3,2 × 1,7 cm; nr. inv. 5546³; fig. 2/1), cu spinul din fier și șase nituri de bronz de la sistemul de prindere a centurii de această cataramă. Trei nituri erau mai mari, cu capul de 5—6 mm în diametru, iar trei erau mai mici, cu capul de 2 mm în diametru (nr. inv. 5555; fig. 2/2). În partea stingă a scheletului, lipite de osul bazinului, s-au descoperit 7 fragmente de lame de fier, puternic oxidate, late de aproximativ 1,5 cm (nr. inv. 5549, 5551, 5553, 5554; fig. 2/3), unele ușor curbate. Aceste fragmente însumează o lungime de 29,5 cm. Este deci posibil să provină din două cuțite. Alte două mici fragmente de fier pot face parte din minere (nr. inv. 5552, 5573; fig. 2/4). Împreună cu aceste piese a apărut un fragment de plăcuță de fier, lată de 3,3 cm, cu două margini ridicate și un nit, provenind, se pare, dintr-o teacă (nr. inv. 5574; fig. 2/5). Sub aceste piese de fier și lipite de ele se aflau un

¹ I. Winkler—A. Hopârtean, *Moneda antică la Potaissa*, Cluj, 1972, p. 62, nr. 341, p. 90, nr. 317, 318, 329.

² Toate acestea, împreună cu mormintul din epoca migrațiilor, au constituit subiectul comunicării „Descoperiri postaureliene în castrul de la Potaissa”, prezentată în cadrul sesiunii omagiale „Permanență, unitate și progres în istoria poporului român. Partidul Comunist Român la a 60-a aniversare” — organizate de Muzeul Național de Istorie al R.S.R., București, 5—6 mai 1981.

³ Inventarul mormintului a intrat în colecțiile Muzeului de istorie din Turda.

fragment de lamă de silex fumuriu ($3 \times 1,7$ cm ; nr. inv. 5548 ; fig. $2/6$), evident piesă preistorică reintrebuințată la amnar și o foaie mică de plumb, aproximativ dreptunghiulară ($3,6 \times 1,7$ cm ; nr. inv. 5547 ; fig. $2/7$), cu o grosime variind între 0,5 și 1 mm. Prezența oxidului de fier pe silex și pe foaia de plumb îndreptățește concluzia că aceste două piese stăteau laolaltă cu cuțitul (sau cuțitele) în aceeași teacă. În sfârșit, lângă toate aceste piese s-a descoperit o cataramă turnată din bronz, cu inelul oval ($2 \times 1,3$ cm), cu garnitura ($1,1 \times 1$ cm) făcând corp comun cu inelul, cu spinul lipsă (nr. inv. 5550 ; fig. $2/5$). Două orificii în garnitură provin de la prinderea cataramei. Probabil că prin intermediul acestei catarami se agăța de centură teaca cu piesele mai sus-menționate.

Chiar din momentul descoperirii era clar că avem de-a face cu un mormint din epoca migrațiilor.

Mormintele cu nișe nu sînt prea numeroase, acesta fiind, pare-se, primul de un asemenea tip descoperit în Transilvania. În marea necropolă din sec. al IV-lea de la Intercisa, din 584 morminte de inhumație numerotate, doar 13 se înscriu în acest tip. Interesant este că aproape toate sînt orientate V—E ca în cazul nostru ; în schimb nișele sînt protejate totdeauna cu țigle. Din cele 13 morminte cu nișă de la Intercisa șase sînt fără inventar, un procent foarte mare, fiindcă în total numai 35 de morminte din acel cimitir sînt lipsite de inventar. Inventarul din celelalte morminte cu nișă le plasează cronologic în sec. al IV-lea⁴. Că mediului roman tirziu acest tip de mormint nu-i este necunoscut, dar constituie o raritate, e dovedit și de situația din necropola romano-bizantină de la Callatis (sec. IV—VI), unde din 367 de morminte de inhumație, unul singur prezintă nișă. Ca la Turda, scheletul era orientat V—E, nișa aflîndu-se tot pe latura de sud a gropii. În schimb, era lipsit de inventar, iar nișa era protejată cu țigle⁵. Acest tip de mormint apare ceva mai frecvent în cadrul complexului cultural Sîntana de Mureș-Cerneahov. El este cunoscut pe teritoriul U.R.S.S., o recentă culegere de studii prezentînd mai multe morminte cu nișe laterale protejate cu pietre⁶. În România au fost publicate pînă acum cîteva morminte cu nișă aparținînd aceluiași complex cultural. La Oinaș (Giurgiu), în necropola de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov s-au descoperit două morminte, unul cu nișă și treaptă, datat în a doua jumătate a sec. III—sec. IV, orientat N—S⁷, și altul numai cu nișă, orientat E—V, datat în sec. al III-lea și atribuit sarmaților⁸. La Alexandru Oșobescu, din 15 morminte de inhumație două aveau nișe laterale : unul orientat NNE—SSV, celălalt NNW—SSE. Ele sînt datate împreună cu întreaga necropolă în sec. al IV-lea⁹. În necropola birituală de la Bogdănești-Fălcu (jud. Vaslui), datată în a doua jumătate a sec. IV — începutul sec. V, din 44 morminte de inhumație, trei aveau prag și nișă, orientate N—S¹⁰. Necropola se încadrează în complexul Sîntana de Mureș-Cerneahov, dar s-a observat că pragurile și nișele „reflectă obiceiuri care nu pot fi puse pe seama autohtonilor”¹¹. În necropola de la Histria, situată lângă basilica „extra muros” — la vest de incinta cetății romano-bizantine — s-au descoperit mai multe morminte cu nișe, orientate SV—NE și V—E. Deși la publicarea lor nu se amintește nișa, observația că ele erau protejate cu „țigle dispuse oblic pe o singură parte ; pietre sau lespezi... pe o singură latură” îndreptățește încadrarea lor în acest tip de mormint. Ele se datează în sec. al IV-lea și sînt atribuite alanilor¹². Pragurile și nișele apar și în necropola de la Bîrlad-Valea Seacă, unde 50 de morminte de acest tip sînt atribuite

⁴ Pentru Intercisa, vezi K. Sági, în *Intercisa I (ArchHung, XXXIII, 1954)*, p. 76, 122 ; E.B. Vágó—I. Bóna, *Der Spätromische Südostfriedhof*, Budapest, 1976, p. 141, 144, 162.

⁵ C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 21, 86 (mormintul 14), pl. L.

⁶ *Moghilniki cerniuhovscoi kulturî*, Moscova, 1979, p. 38, 41, 45, 48, 51, 75, 89, 98, 104.

⁷ D. Berciu și colab., în *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 308—309.

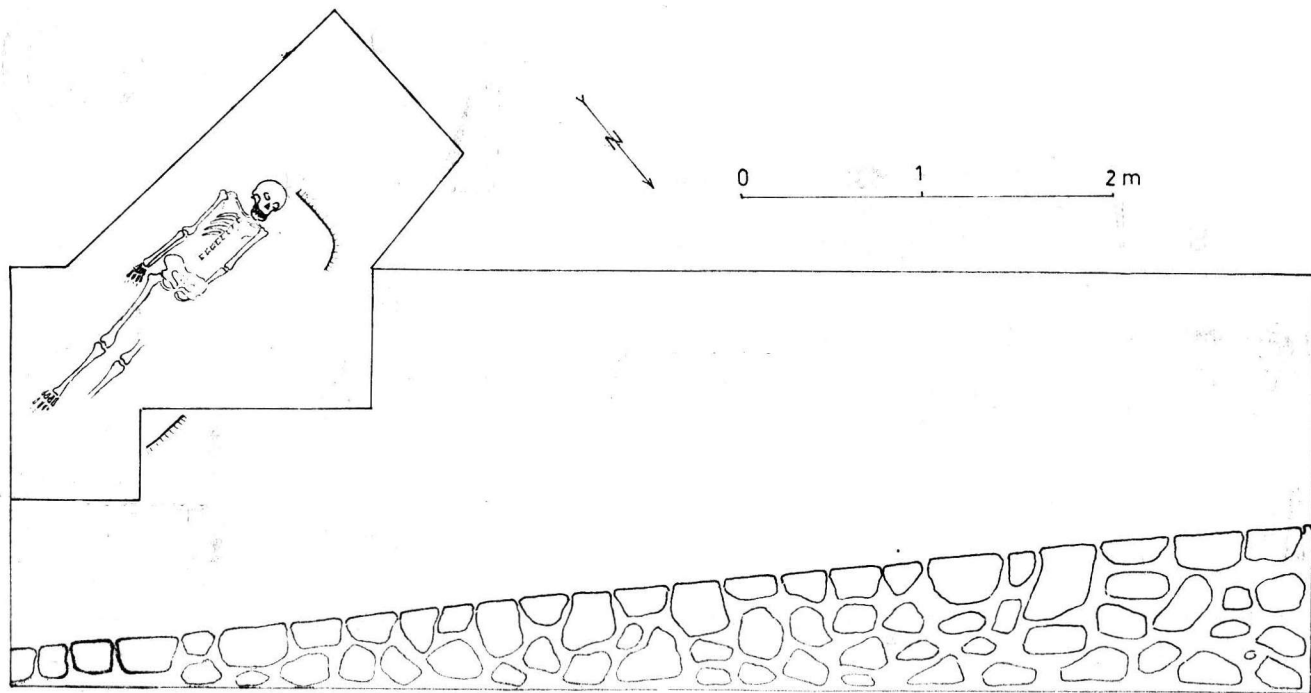
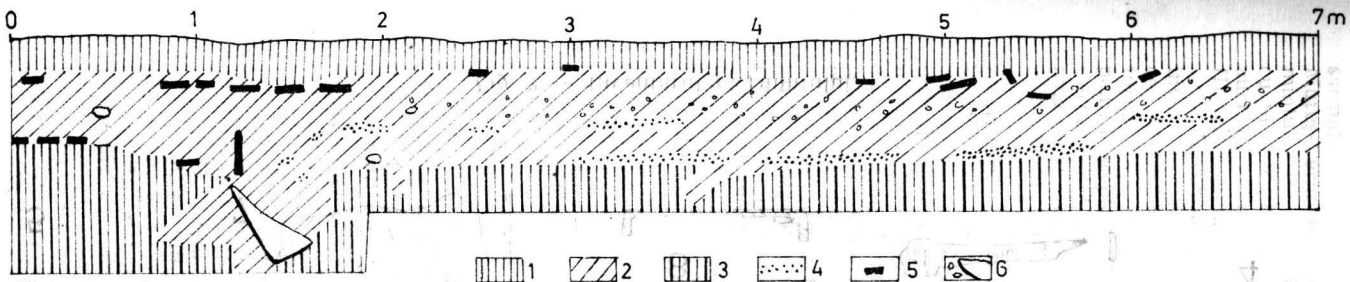
⁸ D. Berciu și colab., în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 376.

⁹ B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e. n. în Muntenia*, București, 1966, p. 101—103, 122.

¹⁰ V. Palade, în *Materiale*, X, 1973, p. 170.

¹¹ *Ibidem*, p. 188.

¹² H. Nubar, în *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 203, 211—214.

Fig. 1 — Planul și profilul mormintului. **Legenda profilului :**

1 — humus actual ; 2 — dărâmtură (strat arheologic roman) ; 3 — sol virgin ; 4 — mortar ; 5 — țigle și cărămizi ; 6 — pietre.

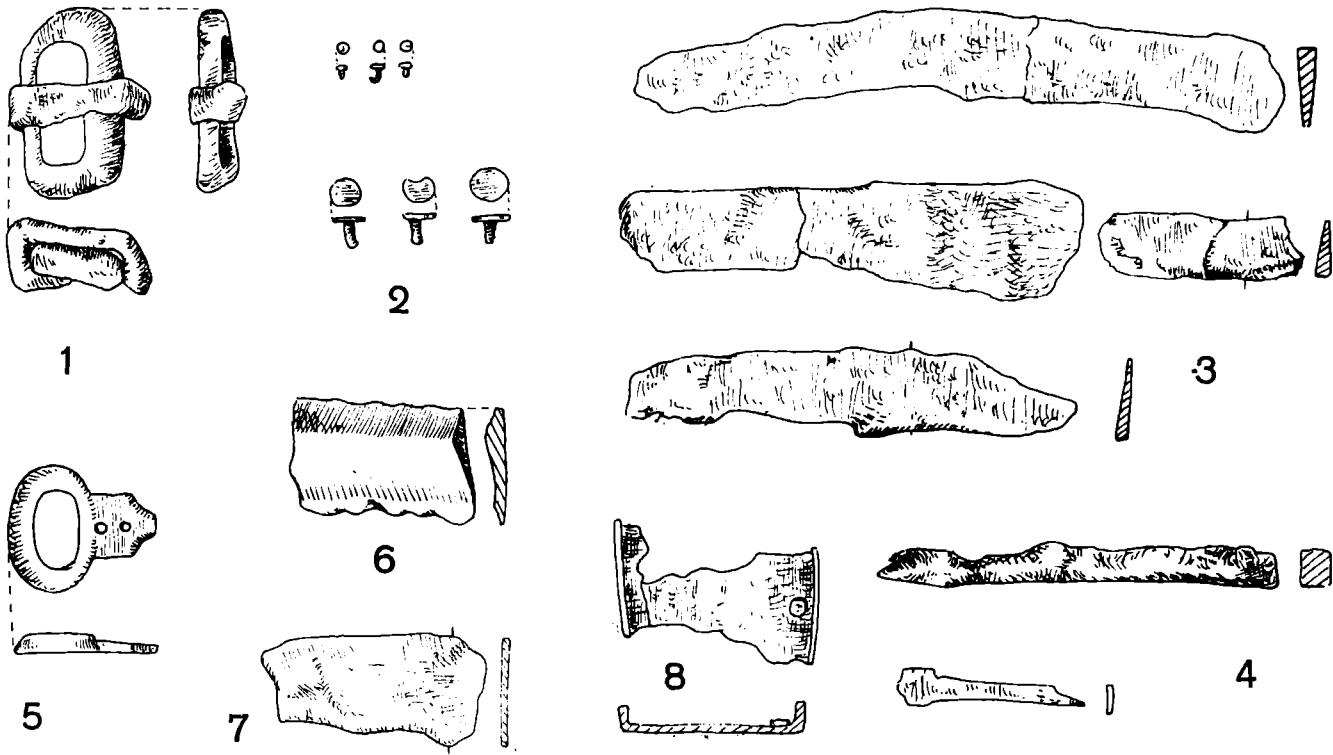

Fig. 2 — Inventarul mormintului.

sarmaților¹³; aceleiași componente etnice din cadrul grupului cultural Sintana de Mureș-Cerneahov îi aparțin mormintul 7 din cimitirul de la Podu Pietriș¹⁴ și mormintul 3 de la Bîrlad-Casa de apă¹⁵. Mai recent s-au descoperit morminte sarmate cu nișe și praguri (cu un inventar mai bogat, conținând și obiecte de podoabă din aur) și în tumuli: la Vitănești (un mormin atribuit alanilor de la sfîrșitul sec. al III-lea)¹⁶ și în zona orașului Galați (două morminte)¹⁷.

Revenind la mormintul din castrul de la Potaissa, să remarcăm lipsa din inventar a ceramicii; or, extrema raritate a ceramicii a fost reținută cu prilejul cercetărilor din grupul de morminte alanice de la Histria¹⁸. Catarama de bronz turnată, specifică mai degrabă unei epoci ceva mai tirzii, nu este lipsită de analogii pentru secolele IV—V, apărind chiar în cadrul complexului Sintana de Mureș-Cerneahov¹⁹. În ceea ce privește foaia de plumb (care ne trimite poate spre practici magice atât de frecvente în lumea romană tirzie), asemenea descoperiri se cunosc și în morminte din epoca migrațiilor²⁰.

Prin urmare, mormintul din castrul de la Turda prezintă un cert element răsăritean — nișa —, ceea ce ne face să ne gândim, chiar în lipsa altor obiceiuri specifice²¹, la o eventuală atribuire etnică sarmato-alană și să-l datăm în a doua jumătate a sec. al IV-lea sau la începutul sec. al V-lea. Pînă acum alanii, aparținînd ultimilor sarmați²², nu erau documentați în interiorul arcului carpatic. Inventarul mormintului sprijină datarea propusă, iar pentru această atribuire etnică pledează nu numai tipul de mormint cu nișă, ci și locul înmormintării — în cu totul alt punct decît periferia cimitirelor romane din Potaissa, unde continuă înmormintările populației daco-ramane după retragerea aureliană²³.

Continuitatea daco-romană la Potaissa e dovedită arheologic și numismatic pînă la începutul ultimului sfert al sec. al IV-lea, după care locuitorii orașului se retrag în zonele rurale din preajmă²⁴. Stabilirea unei relații directe între sfîrșitul vieții urbane la Potaissa, odată cu năvala hunilor și mormintul de factură răsăriteană din castru (alanii au fost înglobați în confederația hunică!) rămîne ipotetică, dar tentantă.

UN TOMBEAU DE L'ÉPOQUE DES MIGRATIONS DANS LE CAMP DE POTAISSA

R é s u m é

Dans le camp de la Vc légion Macedonica de Potaissa (aujourd'hui Turda, dép. de Cluj) on a découvert un tombeau de l'époque des migrations. Le tombeau se trouvait dans la grande cour des principia. La fosse était orientée Ouest-Est

¹³ V. Palade, în „Dacia“, XXIV, 1930, p. 251.

¹⁴ N. Zaharia, Em. Zaharia, V. Palade, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 593.

¹⁵ V. Palade, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 261.

¹⁶ V. Leahu, G. Trohani, în *Cercetări arheologice*, III, 1979, p. 134—138.

¹⁷ M. Brudiu, în „Dacia“, XXIII, 1979, p. 323—331.

¹⁸ H. Nubar, *op. cit.*, p. 204.

¹⁹ *Moghilniki cerniuhovscoi kulturi*, Moscova, 1979, p. 114, fig. 2/4, p. 129, p. 134, fig. 25.

²⁰ A. Salamon, în „Mitteilungen des Archäologischen Instituts des Ungarischen Akademie der Wissenschaften“, 7, 1977, p. 37—40; D. Székely, în același volum, p. 41—43, pl. 15—20.

²¹ Craniul nu are deformarea artificială întilnită mai ales la alanii (Gh. Diaconu, în *SCIVA*, 31, 1980, 2, p. 284).

²² Gh. Bichir, în „Pontica“, V, 1972, p. 169; idem, în *SCIVA*, 27, 1976, 2, p. 213; idem, în „Dacia“, XXI, 1977, p. 194.

²³ I. Mitrofan, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 521; M. Bărbulescu, în „Potaissa“, II, 1980, p. 184—185.

²⁴ M. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 168—185.

et présentait une niche protégée par des dalles en pierre. Dans la niche se trouvait un squelette d'un homme adulte, la tête vers l'Ouest (fig. 1). L'inventaire se composait d'une boucle de ceinture en fer, accompagnée par six rivets en bronze, tout près du bras droit (fig. 2/1—2); à gauche du bassin on a découvert un morceau d'une gaine en fer, quelques lames en fer, une feuille en plomb, un fragment de silex préhistorique réutilisé et une petite boucle de ceinture en bronze (fig. 2/3—8). Il est probable que le tombeau appartient à un Sarmate-Alain de la deuxième moitié du IVème siècle ou du commencement du Vème siècle.